

IJODKOR SHAXSI VA BADIY OBRAZ

Murodova Madina, JDPI talabasi
Ilmiy rahbar: f.f.n., dotsent Yulduz Karimova

“Personaj (lot. Persona – shaxs) – san’at va badiiy adabiyotda muallif tomonidan tasvir etilgan shaxs. Personajlar asar voqealarida qatnashuvi, tasvirlanishi va umumlashtirilishi darajasiga ko‘ra asosiy personajlar, yordamchi personajlar, epizodik personajlarga bo‘linadi. Badiiy asar voqealarining boshidan oxirigacha faol qatnashgan va yozuvchining asosiy g‘oyaviy-estetik niyatini tashuvchi shaxslar asosiy personajlar hisoblanadi. Ular asarning bosh qahramoni hisoblanadi. Barcha voqealarda to‘la qatnashmasada, yozuvchining g‘oyaviy niyatini to‘laroq ochishga xizmat qiladigan faol obrazlar yordamchi obrazlardir. Asarning makrostrukturasida yanada kamroq qatnashadigan shaxslar epizodik personajlar bo‘lib qolaveradi”. [1; 1]

Ushbu maqolada milliy adabiyotimiz “domovoyini” (Abdulla Qahhor) pishiq va puxta ishlangan personajlar bilan boyitgan Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” va “Mehrobdan chayon” romanlaridagi asosiy obrazlar Otabek va Anvarning tabiatidagi o‘xshash jihatlarni tahlil qilamiz.

Ma’lumki, “Xarakter – adabiyot va san’at asarlarida xususiy belgilari mukammal tasvirlangan va o‘zida fe’l atvor (xatti-harakat, kechinma, fikriy va nutqiy faoliyat)ning tarixan aniq tipini mujassamlashtirgan, shuningdek, muallifning ma’naviy-estetik konsepsiyasini ifodalagan inson obrazi. Adabiyot va san’at asarlarida tasvirlangan qahramonlar har doim ham xarakter darajasiga ko‘tarila bermaydi. Xarakter obrazdan farqli o‘laroq, yozuvchidan katta mahoratni, qahramonning muayyan tarixiy, ijtimoiy va madaniy, ma’rifiy sharoitdagi o‘ziga xos o‘rni va xususiy belgilarini teran ochishni taqozo etar” [1;2] ekan, shu ma’noda “O‘tkan kunlar”dagi Otabek xarakteri katta mahorat bilan yaratilganligini ko‘rishimiz mumkin. Otabek og‘ir tabiatli, ziyoli, dunyoni o‘ziga xos tarzda tushingan, o‘tkir adolat hissiga ega shaxs edi. Otabekning o‘qimishli, salohiyatli, o‘z Vatani va millati taqdiriga befarq emasligini Ziyo shohichining uyidagi ziyofatga aytilgan Shamaydagi boshqaruv va idora usuli to‘g‘risidagi fikrlari orqali ham bilishimiz mumkin:

“ -Shamayga bormasimdan ilgari o‘z hukumdorlig‘imizni ko‘rib, boshqalar ham shundaydir, deb o‘ylar edim, -dedi bek, -lekin Shamay manim fikrimni ost-ust qilib, o‘zimni ham butunlay boshqa kishi yasadi. Men o‘risning idora ishlarini ko‘rib o‘z idoramizning xuddi bir o‘yinchoq bo‘lg‘anlig‘ini iqror etishka majbur bo‘ldim...Bizning idoramiz bu kungi tartibsizligi bilan ketabersa, holimizning nima bo‘lishig‘a aqlim yetmay qoldi”. [3;17]

“Mehrobdan chayon”dagi asosiy qahramon Anvarning xarakterida ham og‘ir tabiatlilik, vazminlik shu bilan birgalikda mardlik, to‘g‘riso‘zlik, jasoratni ko‘ramiz. Anvar cheksiz vijdon sohibi edi. U o‘z manfaati yo‘lida do‘sti Sultonalini qurbon qilishni istamaydi. Mana shu istamaslik orqasidan u dor ostiga keladi. Osuda vijdon bilan o‘limga tik boqib boqqan Anvar o‘z badkirdorliklarining natijasidan mamnun turgan mulla Abdurahmonning asl qiyofasini ochib tashlaydi:

“ -Kulishga haqqingiz bor, domla, chunki o‘ch olasiz, - dedi Anvar. Birdan hammaning ko‘zi Abdurahmonga tushdi. – Faqat siz iflosliq natijasida kulasiz, men...men to‘g‘riliq samarasini o‘raman, siz iflos vijdon bilan g‘olibsiz, men sof vijdon bilan mag‘lubman... Meni dor ostiga kim keltirdi? Vijdon emasmi, taqsir?! Sizni bu yerda kim tomoshabin qildi. Iflosliq emasmi, taqsir?!”[4;280]

Qodiriy “O‘tkan kunlar” va “Mehrobdan chayon” romanidagi har ikkala asosiy personajni ham mard, dovyurak, haq so‘zni tab tortmay ayta oladigan, jasorat egalari qilib tasvirlagan. Otabekning dovyurakligi, haq so‘zni o‘z o‘rnida ayta olishdek juratini Xudoyorxon saroyida Musulmonqul bilan kechgan dialogda kuzatishimiz mumkin:

“ -Menga qarang, bek yigit, -dedi. Otabek o‘ziga qarag‘ach:

-Siz kim bo‘lasiz?-deb so‘radi. Ul hanuz boyagi masxara holatda edi.

-Men Otabek.

-Dunyoda Otabekdan ko‘pi bormi, siz qanday Otabek?

-Otabek Yusufbek hoji o‘g‘li.

-Ha-a-a, shundog‘ deng-chi... Toshkentlik Yusufbek hoji kim, Azizbegimizning gumashtasi bo‘lg‘an zoti sharifning o‘g‘illarimi?

-Siz meni qanday tanig‘an bo‘lsangiz-bo‘lingiz, men o‘shandog‘ kishining o‘gli, -dedi bek. – Men bilan otam siz bilan qushbegiga bir necha turlik bo‘lib tanilsaq-da, o‘z vijdonimiz oldida bir turlikkinadirmiz! Shuning uchun siz tilagan tarifingizga hukum qilingizda, buyrug‘ingizni beraveringiz”.[3 ;124-125]

Otabekning bunday jasorati Musulmonqulni ham zavqlantiradi “Dav yuraging bor ekan, yigit...Hayfki, gunohing bo‘yningda”.[3;125]

Shu o‘rinda Anvarning Xudoyorxon bilan yuzma-yuz kelgandagi holatiga e‘tibor qaratamiz:

“ -Men sizdan marhamat so‘rab kelgan emasman, - dedi iljayib Anvar. – O‘zimni o‘limga berib, bir gunohsizni qutqazish uchun kelganman.

-Pusulmonchilik qig‘ansan-da?

-Albatta, - dedi Anvar, - boshqalar kishi gunohi uchun gunohsizni tutib pusulmonchilikdan chiqqach, men pusulmonlik bilan o‘lishni o‘bdan bildim.

-Sening qig‘an ishing pusulmonchilikda bormi, it uvli?

-Musulmonchilikda yuzlab xotin ustiga, bir kambag‘al uylanmakchi bo‘lg‘an qizg‘a ham zo‘rliq qilish bormi, qiblayi olam.”[4;278]

Guvohi bo‘lganimizdek, Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” va “Mehrobdan chayon” romanlari qahramoni Otabek ham, Anvar ham yozuvchining idealidagi millatimizning uyg‘oq farzandlari obrazidir.

Biz Qodiriy muhlislari: yozuvchining 1926-yilda sudda so‘zlagan nutqidan xabardormiz: “... tavba qulluqdir, bo‘yin egish bandalikdir, banda esa haqiqatga tushunib emas, kuchlanib, ojizlanib bo‘yin bukadir. Bas, bu holdagi tavba tavba emas, balki shaxsiy ixtiyorni, muhokamani qo‘ldan berib odamgarchilikdan chiqishdir. Tavba, qulluq bu dunyoda qilish bo‘lmasin, chunki bu rasvoliq, ammo haqiqat oldida bo‘yin egish bo‘lsin. O‘zing bir haqiqatga qonmay turib va o‘zingning xatoyingga tushinmay turib ojizdan qilingan tavba tavba emas: ham “O‘zingni, ham o‘zgani aldashdir, rasvoliqdir”. [2;795]

Darhaqiqat, Otabek ham, Anvar ham qulluq qilish bilan haqiqat oldida bo‘yin egish chegarasini aniq bilgan qahramonlar. Bu borada ular Qodiriy shaxsiyatini o‘zlarida yorqin gavdalantira olgan badiiy jozibador xarakterlar ekanligiga amin bo‘lamiz.

Biz Abdulla Qodiriyning shaxs sifatidagi qirralari, insoniy fazilatlari, ijodkor sifatidagi tamoyillarini “Abdulla Qodiriy zamondoshlari xotirasida”[1] , Habibulla Qodiriyning “Otam haqida”[5] kabi kitoblari mutolaasi orqali bilamiz. Otabek va Anvar obrazlarining ma’naviy-axloqiy dunyosi ildizi Abdulla Qodiriyning shaxsiyatidan oziqlanganini payqash qiyin emas.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdulla Qodiriy zamondoshlari xotirasida. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti. 1985.
2. Qodiriy Abdulla. Tanlangan asarlar. Toshkent: “Sharq”, 2014.
3. Qodiriy Abdulla. O‘tkan kunlar. “Navro‘z”, Toshkent, 2019.
4. Qodiriy Abdulla. Mehrobdan chayon. “Sharq”, Toshkent, 2010.
5. Qodiriy Habibulla. Otam haqida. Toshkent: Adabiyot va san’at nashriyoti.1983.